

İTALYA'DA AYDINLANMA ÇAĞINDAN ROMANTİZM ÇAĞINA GEÇİŞ

Dr. Gülbende KURAY(*)

18. yüzyılın ikinci yarısında Milano'da Fransız filozoflarından esinlenilerek bir Aydınlanma akımı başlatıldı. Bu akım toplum yaşamını her yönden etkileyerek tüm düşünce ve töreleri değiştirmişti. Bu akımı savunanlar aslında 1600 lerden beri süregelen ve klasik düşüncenin, dolayısıyla hıristiyan düşüncesinin benimsediği görüşü reddeden yeni, bilimsel düşünceyi benimsemişlerdi. Aydınlanma hareketinin en büyük ölküsü, insan ve onun yaşamının incelenmesi ve insan aklının erişebileceği bilim dallarının tümüne bilimsel bir yöntem getirilmesi olmuştu. Böylece, bu çağda, akıla sonsuz güven duyulmaya başlandı ve metafizik reddedilerek politika, sosyoloji, psikoloji, hukuk, ekonomi gibi, toplumsal yaşama yeni bir düzen getirecek tüm bilimlere doğru bir eğilim başladı. Akım, belirli bir bilim adamı ve düşünür kitlesine bağlı kalmayarak, somut ilkeleriyle, geniş halk kitlelerine yayıldı ve bir reform hareketine önderlik etti. Ana amaç ise toplumu yanlışlardan ve cehaletten kurtararak ona gerçeğin aydınlığını götürmekti⁽¹⁾. Bu hareketin temel ilkesi akıla inançtı. Çünkü her zaman, her toplumda çağların ve fikirlerin değişimine karşın tek değişmeyen şey akıldı. Aydınlanmacılara göre gerçeği görmemizi ve bulmamızı sağlayabilecek tek öge akıldı. Böylece onlar somut ilkelerini öne sürerek dinî ve metafizik her şeyi reddettiler. Metafiziğin reddi, buna karşılık bireysel aklın ve felsefenin yüceltilişi dini, fanatizm, mantıksızlık ve batıl inancı savunmakla

(*) Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

(1) Bkz. F. Venturi, **Riformatori lombardi, piemontesi e toscani**, Ricciardi, Milano - Napoli, 1956.

suçlayarak, aydınlanmacıları Kiliseye karşı bir savaşa girmeye itti. Çünkü onlar Yaratancılık (Deismo) denilen bir dine inandılar; bu din Kilisenin aksine doğanın ulu düzenini Tanrı olarak kabul eden doğal ve akılcı bir dindi. Böylece geçmişteki yanılgıları ve aklın reddettiği bağınaz inançları bir tarafa bıraktılar, geri kalmışlığın karanlığına gömülmüş insanoğlunu yeni gerçeklerle aydınlatarak insanlar arasında eşitlik sağlamayı amaçladılar. Kilisenin koyduğu kısıtlamalardan sıyrılarak insanın gerçek kişiliğini yansıtan, ona mutluluk ve yarar sağlayan 'insan doğuştan eşittir' ilkesine dayalı doğal hak ve doğal ahlâk anlayışını yerleştirmek istediler. Onlar, yine insan ürünü olan geleneklerin ve yasaların insanlara mutluluk getirmediğini, soylular, krallar ve yüksek din sınıfı gibi ancak belirli bir azınlığın haksız ayrıcalıklarını, halkın ise köleliğini, sefaletini ve cehaletini sürdürme amacını güttüğünü anladılar. Böylece yanılgılar, baskı ve şiddet hareketleriyle dolu olarak görünen geçmişe ve tarihe karşı bir düşmanlık duydular. Çünkü o çağlarda bazı kişi ve sınıflar halkı cehalete terkederek onları boş inançlar ve cehennem fikriyle korkutarak, baskı ile toplumda bir eşitsizlik yaratmışlardı. İşte aklın görevi bu aşamada halkı uyandırmak, ışık tutarak onu aydınlatmak olacaktır. Bu da yalnızca onu eğitmekle ve ona gerçeği götürmekle olabilir. Ancak bu biçimde halk eşit ve özgür olduğunu anlayabilirdi. Bu da bilindiği gibi Fransız Devriminin bildirisidir⁽²⁾. İşte bu noktada Aydınlanma hareketi devrimci ve reformist bir nitelik yükledi. Bu düşüncelerin sonucunda gerçeklerden tümüyle uzak, hayalî bir edebiyat türüne yönelik, edebiyatı toplum için değil de vakit geçirmek ya da kendi zevki için yapan edebiyatçı tipi ortadan kalktı, yerine gerçeği insanlar arasına yaymak için uğraşan devrimci ve aydın tipi geldi⁽³⁾. Böylece, insanların önünde yeni bir ufuk açıldığına ve aydınlık günlerle dolu bir mutluluk çağının başladığına inanıldı. Özgürlük ve eşitlik insanları doğaya, yani akla dayanan bir yaşama, dolaşısıyla da gerçek mutluluğa, eşitliğe ve kardeşliğe itecek, bu da toplumları birlik olmaya götürecekti. Tıpkı bugün ortak kültürün ve bilimin değişik uluslardan yazarları, ozanları, düşünürleri, kısacası aydınları birleştirdiği gibi. Bu yolla insanlar kendi ulusunun yurttaşı olmaktan öte dünya yurttaşı olacaktı (Kozmopolitizm).

(2) Bkz. L. Goldmann, *L'Illuminismo e la Società moderna*, Einaudi, Torino, 1979.

(3) Krş. F. Venturi, *Utopia e riforma nell' Illuminismo*, Einaudi, Torino, 1975.

Görüldüğü gibi 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Aydınlanma akımı İtalyan kültüründe ve edebiyatında köklü değişikliklere yol açmıştı. İtalyan yazarları önce Arcadia⁽⁴⁾ tarafından ürkekçe başlatılan bu hareketi benimsemenin ülkeyi uygarlığa götüreceğine inandı. Fakat bu akım İtalya'da, yine de Fransa'daki kadar devrimci bir nitelik kazanmadı. Kilisenin baskısı çok yoğun olduğundan kiliseye karşı çıkma kuşkusuz daha yumuşaktı. Edebî alanda da düşünce ve duyarlılığa ilişkin akımlar, dinî duygular ve klasik geleneklerle birleştirilmeye çalışıldı. Böylece birçok yönden Aydınlanma akımına ters düşen Klasikçilik akımı da tümünden yok olmayarak edebiyat alanındaki işlevini sürdürdü çünkü içerdiği düzen, denge, uyum kavramları ve anlatımdaki açıklık, yalınlık, akla dayanan bu yeni akıma ters düşmüyordu.

Ne var ki Aydınlanma akımının etkinliği fazla uzun sürmedi. Tüm Avrupa'da benimsenen bu akılcı ve materyalist akıma karşı kısa sürede duygusal ve melankoli içeren, hüznün, acı, güvensizlik ve hoşnutsuzluk uyandıran akımlar ortaya çıktı. Çünkü aydınlanmacı savlarda soyut ve dar kapsamlı bazı öğeler de vardı. Örneğin aydınlanmacılara göre belirli kuralları izleyen bir mekanizma olarak kabul edilen doğa, aynı zamanda insan ruhunu da içeriyordu. Çünkü materyalist düşünceye göre insan bir doğa olayından başka bir şey değildi. Ölüm yaşamın kesin ve mutlak sonuydu; ölümden sonrası ise bilinmeyen bir boşluk, 'sonsuz hiçlik'ti⁽⁵⁾. Yani ölüm insanın yeniden varoluşu ve ruhun Tanrıya dönüşü değildi artık. Tek bir inanç vardı, o da akıldı. Akıl ve bilim ise ruhu değil maddeyi ölümsüz kılmıştı. Oysa, metafiziği reddetmek yaşamın ve yazgının nedeni hakkındaki soruları yanıtlamıyor, kuşkuları yok etmiyordu. Kısacası, Aydınlanma akımının yanlıları akılcılığa saplanıp kalarak insanın oluşum ve gelişiminde büyük rolü olan ruhsal yaşam konusunda ilgisiz kalıyorlar, bu yüzden de onu anlamayı bir türlü başaramıyorlardı. Her şeyi, soyut bir biçimde, akılcılıkla çözmeye çalışınca insanın, onun iç yaşamının ve tarihinin karmaşıklığı ikinci planda bırakılarak bireysel kişilik inkâr ediliyordu. Bu akıma tepki gösteren yazarlar insanın tümüyle yok olması düşüncesine karşı çıkıyorlardı.

-
- (4) 1690 yılında Roma'da kurulan bir Akademi. Amacı 17. yüzyılın barok zevkine, biçimciliğe, süse, abartmaya, yapaylığa karşı çıkmak ve edebiyata doğallık, sadelik ve uyum getirmektir.
- (5) Ugo Foscolo ve Giacomo Leopardi gibi ünlü İtalyan ozan ve yazarları bu kavrama yapıtlarında sık sık yer vermişlerdir.

Çünkü salt madde yaşamın sırrını çözemiyor, ölüm denilen olayı açıklayamıyordu. Bu yazarlara göre doğa, akli değil duyguyu ifade ediyordu. Duygu, insanları birbirinden ayıran ögeydi, ayırıcı, nitelendirici bir özellik taşıyordu. Onlar, bilimi en büyük kötülük olarak görerek, insanın akıl yoluyla değil, kendisini içgüdüsel ve ilkel dürtülere bırakarak mutluluğa ulaşacağını savundular. Doğaya, yani ilkel bir iyilik ve saflık durumuna dönüş, hiçbir sosyal baskı olmadan insanın kendisini özgürlüğün kucağına bırakışı, onların en büyük hayaliydi. Yapıtlarında özgür, bireysel yaratıcılığı, duygu ve tutkuları yüceltiyor ve sık sık da el değmemiş, ilkel bir doğa görüntüsü betimliyordular. Bu öyle bir doğaydı ki, insan -sanki ruhsal işbirliği yapmışcasına- ona duygularını açabilir, içini dökebilirdi.

Öte yandan Aydınlanma akımı İtalya'ya beraberinde İngiliz Deneyciliğini (Empirizm) ve özellikle Condillac'ın duyulara ilişkin felsefesinden kaynaklanan Duyumculuk (Sensizm) hareketini ve ona bağlı olarak da yeni bir sanat kavramı getirdi. Bu sonuncu akımın savunucuları her şeyin duyulardan geldiğine inanıyordu. Duyumculuğun estetik anlayışına göre sanat ve şiir kavramlarında insana zevk veren hisler üreten duyusal deneyime bağlı bir şeyler vardı. Bir açıdan bu doktrin, sanatı herhangi bir maddi zevk düzeyine indirgeme tehlikesiyle karşılaşmıştı. Fakat Cesare Beccaria, Pietro Verri gibi ünlü İtalyan aydınlanmacılar, estetik zevki yücelterek onun insanları çelişki ve sıkıntı, huzursuzluk ve melankoli gibi üzüntülerden kurtardığını ve varlığımızı yudum yudum hissetmemizi sağladığını savundular.

İtalya'da Duyumculuk estetiğinin gelişmeleri de iki yönde oldu : Bu anlayış bir yandan Klasikçilik akımını canlandırıyor, öte yandan insanın iç dünyasına seslenerek, yaşamın anlamını ve duyguların derinliğini araştırıp yücelterek Ön Romantizm zevkini geliştiriyor ve yayıyordu. Böylece Klasikçilik ve Akılcılık, Duyumculuk ve Ön Romantizm 18. yüzyılın ikinci yarısında edebiyat alanında sürekli içiçe girmiş olarak karşımıza çıkar.

Romantizm akımı 18. yüzyılın sonunda Aydınlanma ve Klasikçilik akımlarına tepki olarak Almanya'da başladı ve zamanla olgunlaşarak tüm Avrupa'ya yayıldı. Duygu ve hayalin yüceltilişi, ıssız ve güzel manzaralara ilgi, Ortaçağ fikirlerine dönüş, Klasikçiliğin küçümsenişi, doğa ile bütünleşme, insanın benliğinin sesine kulak vermesi bu akımın en önde gelen özellikleriydi. Bu edebiyat akımının ön-

cülüğünü Fransa'da Rousseau, Almanya'da Herder, Goethe, Shiller, «Sturm und Drang» Hareketi, İngiltere'de Machperson, Gray, Young, İtalya'da Alfieri yaptı. Akım 19. yüzyılın ortalarında son bulduğu halde, bugün bile bazı yönleriyle etkinliğini sürdürmektedir⁽⁶⁾.

İtalya'da Romantizm'in ana amacı Aydınlanma Akımının soyut yönlerine karşı koymak olmuştur. Örneğin Aydınlanma akımı, akli insanın en büyük özelliği olarak almış, diğer bütün özelliklerin akla bağlı ikinci derecede önemli özellikler olduğunu savunmuştur. Tüm dinleri bir kenara atmış, onların yerine belirsiz bir Yaratıcılık (Deismo), bir başka deyişle maddî ve duyuşal özellikleri içeren yeni bir gerçek kavramı bulmuştur. Oysa Romantizm'de dinî bir heyecan, geleneksel inançlara bir dönüş vardır. Romantiklerinki akıl dini değil, manevî değerler üzerine kurulmuş bir dindir. Bu din Tanrı ile dünya arasında bir bağ kurarak insanoğlunun doğada Tanrı'nın varlığını hissetmesini sağlar. Öte yandan, bu akım, Aydınlanma akımının benimsediği özgür insan aklının önemini de kabul eder. Böylece, ortaya yeni bir manevî yaşam kavramı çıkar. Artık duygu insanın yalnızca iç dünyasını yansıtmaz, insanlar ve sonsuzluk, yani insan ile ölüm ötesi arasında bir araç oluşturur; insanların öte dünyayı hissetmelerine yardım eder. Duygunun romantik bir biçimde yüceltilişi, bir bakıma insanın bireysel yaratıcılığının yüceltilişi demektir. İnsanları tümüyle eşit kılarak genelleştiren akla karşılık, duygu onları doğaya, geleceğe, tarihe bağlı tek ve eşsiz bireyler olarak kabul eder ve böylece birbirinden ayırır. Her insanın, onu diğerlerinden ayıran bireysel bir özgünlüğü vardır. Bu bireysellik insanların zaman zaman topluma ters düşmelerine neden olur, ayrıca insan ruhuna kahramanca bir yaşam sürdürme arzusu aşılar. Sonunda, toplum dışında kalarak kendisi ile sonsuzluk arasında bir bağ kurmaya çalışan romantik çağ insanı, bunu başaramayınca acıklı yalnızlığına gömülür.

İtalya'da aydınlanma akımının temsilcileri, uygarlıkta geri kalışın suçunu Ortaçağ'ın feodal düzenine yükleyerek geçmişi yanlışlarla dolu olarak görürler⁽⁷⁾. Oysa, Romantizm akımına göre gelenekler toplum yaşamının ana ve kaçınılmaz ögesidir. Geleneklerin

(6) Krş. W. Binni, **Romanticismo Italiano**, Laterza, Napoli, 1974; M. Scotti, **Momenti del Romanticismo italiano**, Elia, Roma, 1973.

(7) Krş. S. Timpanaro, **Classicismo e Illuminismo nell' Ottocento italiano**, V. Lischi, Pisa, 1965.

toplumun oluşumundaki etkisini inkâr etmek olanaksızdır. İşte Romantiklerin Ortaçağ'a olan ilgisi buradan kaynaklanır. Ortaçağ, klasik uygarlığa birçok yönden ters düşen modern uygarlığın başlangıcı olarak kabul edilir. Bu fikir ise birey yaşamının ve tarihinin oluşumunu ve aralıksız gelişimini inceleyen yeni bir akımın, Tarihçiliğin temelini atar. Bu akımı benimseyenlere göre tarihin her dakikası özel ve yinelenmez bir nitelik taşır. Yaşanan zaman geçmişin sonucudur ve içinde geleceğin tohumlarını besler. Eski yaşam kavramının birtakım değerleri değişmez olarak görünen durgun bir yapıya sahip olmasına karşın yenisi sürekli olarak daha yüce değerleri elde etmeye çalışan, böylece sonsuzluğun karmaşıklığını çözmeye uğraşan, ileriye dönük bir kavramdır. İşte bu sonsuzluğun sırrını çözme çabasından Romantizme özgü olan hüznün ve melankoli doğar. Sonsuzluk, sınırsızlık Romantizmin en önemli özelliğini oluşturur. Yaşamak sürekli bir heyecandan, elde edilen şeyin daha iyisine ulaşmak arzusundan ve insan ruhunun sonsuzluğa doğru, adım adım ilerleyişinden başka bir şey değildir. İnsan, yaşamı içine sindirerek yaşayıp sonsuzlukla kaynaşma arzusu duyar. Çünkü, her insan sonsuzlukta bir zerre, dolayısıyla sonsuzluğun bir parçasıdır, ama, ne yazık ki zamanla sınırlandırılmıştır. Doğanın ve sonsuzluğun sırrını çözmek için zaman çok kısıtlıdır. Bu düşünce romantikleri melankoliye götürmekte etkin rol oynar. Nitekim, zamanın geçiciliği, kısalığı işlenen en önemli konulardan biridir. İşte insanın zamanla sınırlılığı ile sonsuzluk arasındaki bu bocalayışından mantık yürütme sanatı (eytişim) doğar. Yani insan bazı şeyleri mantık yürüterek çözmeye çalışır, böylece varlığımızın sırrı hakkında birçok zıt fikir bir araya gelir. Bu nedenle İtalyan romantik ozan ve yazarlarında genellikle amaçlarına ulaşamamaktan kaynaklanan bir doyumsuzluk göze çarpar. Bu da, sonunda bilinçli bir boyun eğişe neden olur ve romantiklerin yazgıcılığı kabullenmesine yol açar.

İtalya'da Romantizmin politik alanda da etkileri görülür. Önceleri, bu akımın geçmişe duyduğu özlem nedeniyle Papa ve Devlet arasında denge kurmak istediği düşünülür. Daha sonra romantiklerin savunduğu tarihçilik kavramından milliyetçilik kavramı doğar ve her toplumun kendi geleneklerine bağlı olarak, kendi tarihini koruyarak, özgür ve uygarca yaşaması ilkesi benimsenir.

İtalyan Romantiklerinin bir yandan Aydınlanma akımı ilkelerine karşı çıkarken, öte yandan Klasikçilik akımını da küçümsedikleri gözlenir. Onlara göre şiir, manevi yaşamın, iç dünyanın en yüce ah-

latımıdır, yani bireysel duygunun özgürce gözler önüne serilişidir. Bu nedenle, onlar, insanın iç dünyasının en derin ve saf duygularını yansıtan, yapaylıktan ve taklitten arınmış ilkel şiiri yüceltirler. Yaşam sürekli yenilendiğine göre sanat da öyle olmalı ve yaşamı yansıtan bireysel duyguyu anlatmalıdır. O halde önce klasikçilerin koyduğu kuralları ve takliti yok etmek gerekmektedir. Çünkü Romantiklere göre bu ozanlar aklın bireysel yaratıcı özgürlüğünü kullanmamışlardır. Oysa ozanın amacı sonsuzluğa doğru bir hamle yapmak, varoluşumuzun sırrını aramak olmalıdır.

İtalya'da romantikler işlevlerini iki yönde südürmüşlerdir. Bir yandan kendilerine bir düşünce ve masal dünyası yaratarak bir takım hayallerle gerçeğin sınırlarını aşmaya çalışmışlar, öte yandan gelenekleri ve toplum yaşamını inceleyip bunları yapıtlarında anlatmış ve halka yaymışlardır. Tüm bu eğilimleri nedeniyle romantikler, yapıtlarında genellikle insan yaşamının ve ruhunun derin anlamı üzerinde uzun uzun düşünmüş ve yorumlar yapmışlar, doğayı canlandırarak onu yaşayan, gizemli bir ruh olarak kabul etmişler ve onunla mistik bir birlik, «bir biçimde bütünleşmek istemişlerdir. Bu yüzden her şeyin mistik bir birlik, bütünlük içinde kaynaştığı akşam görüntüleri doğal, ilkel ve ıssız manzaralar ilgilerini çekmiştir. Sözünü ettiğimiz yeni bireycilik kavramından ise gençliğe ve çocukluğa özlem doğmuş ve şiir eski anıları canlandıran bir araç olarak kullanılmıştır. Böylece romantik ozanlar zaman zaman sonsuzluğu mistik bir biçimde yorumlamış, zaman zaman ise toplumlara ulusal ruh aşılıyarak onları devrime özendiren bir rehber görevi yapmışlardır. Edebiyatın görevinin halkta ulusal duygular uyandırıp, onu bu uğurda çalışmaya özendirmek olduğuna inanmışlardır. Bu fikirleriyle İtalyan Birliği Hareketinin ilk savunucuları olmuşlar ve özgürlükçü demokrat bir ulus kurmak için öncülük etmeyi amaçlamışlardır.